

Materiały szkoleniowe SKPG
Autor: Urszula Kupiec
Ostatnia aktualizacja: grudzień 2013

ORAWA

Spis treści:

1. Geografia

- Położenie, granice i sąsiednie krainy
- Krainy geograficzne leżące na terenie Orawy
- Miejscowości
 - Miejscowości polskiej części Orawy
 - Najważniejsze miejscowości słowackiej części Orawy
- Hydrografia
 - Najważniejsze rzeki
 - Jeziora
 - Wody geotermalne
- Komunikacja
 - Sieć dróg
 - Koleje
 - Ruch przez granicę państwową

2. Przyroda

- Obszary prawnie chronione
 - Parki Narodowe i Krajobrazowe
 - Rezerваты przyrody
- Torfowiska
- Geologia

3. Historia

- Pierwsi osadnicy
- Walki o religię
- Spór polsko-czechosłowacki o Orawę

- Późniejsze korekty i „korekty” granicy

4. Etnografia

- Górale Orawscy
 - Strój
 - Tradycyjne zajęcia
- Wielcy Orawiacy
- Architektura
 - Budownictwo Górnej Orawy (styl orawski)
 - Budownictwo Dolnej Orawy
 - Skanseny

5. Zagospodarowanie turystyczne

- Baza noclegowa
- Szlaki turystyczne na Górnej Orawie
 - Szlaki piesze PTTK
 - Szlaki tematyczne i inne
- Ośrodki narciarskie

6. Atrakcje turystyczne

- Atrakcje turystyczne Górnej Orawy
- Najważniejsze atrakcje turystyczne Dolnej Orawy

7. Ciekawostki

8. Literatura

- Przewodniki
- Mapy
- Strony internetowe

GEOGRAFIA

Polożenie, granice i sąsiednie krainy

Orawa to kraina geograficzno-historyczna położona w zlewisku rzeki Orawy. Większa część Orawy leży na terenie Słowacji (Dolna Orawa i zachodnia część Górnej Orawy), a do Polski należy jedynie jej północno-wschodni kraniec (wschodnia część Górnej Orawy), leżący w zlewisku Orawki (Czarnej Orawy).

Granice Orawy:

- Północna: wododział europejski na odcinku od Bukowinu (między Wielką Rycerzową a Bednarów Beskidem) po Policę czyli: główny grzbiet Beskidu Żywieckiego – granicą państwa po Babią Górę → przeł. Krowiarki → Polica
- Wschodnia: dalsza część wododziału europejskiego czyli: Polica → przeł. Zubrzycka → główny grzbiet Działów Orawskich → przeł. Spytkowicka → główny grzbiet Działów Orawskich po Żeleźnicę → Grapa Zagórzańska → torfowiska Kotliny Orawskiej → Magura Witowska → Brama Orawska → Wołowiec (Tatry Zachodnie)
- Południowa: główny grzbiet Tatr Zachodnich od Wołowca po przeł. Huciańską, Góry Choczańskie oraz Szipska Fatra do ujścia Orawy do Wagu

- Zachodnia: Mała Fatra (ujście Orawy do Wagu → Stoh → Rozsutce → przeł. Rovná Hora → grzbiet biegnący przez Pupov, Javorinke i Mrvovú Kykule do głównego grzbietu Beskidu Żywieckiego (wododział między Orawą a Kysucą)

Sąsiednie krainy:

- na północy: Beskid Żywiecki (Małopolska)
- na wschodzie: Podhale
- na południu: Liptów
- na południowym-zachodzie: Turec
- na zachodzie: Kysuce

Krainy geograficzne leżące na terenie Orawy

Orawa to kraina historyczna, w której skład wchodzi kilka mniejszych krain geograficznych. Ogólny ich układ jest w przybliżeniu równoległy – biegną z NE na SW:

- południowe stoki Beskidu Żywieckiego (Worka Raczańskiego, Pasma Pilskiego, Pasma Babiej Góry i Pasma Policy) na północy, zwanego po stronie Słowackiej Orawskimi Beskidami.

- Podbeskydská Brazda (Rów Podbeskidzki) – leżące na południe od Beskidu Żywieckiego znaczne obniżenie terenu.
- Podbeskydská Vrchovina (Wyżyna Podbeskidzka) – położona na południe od Rowu Beskidzkiego, a na północ od Białej Orawy.
- Oravská Magura (Magura Orawska) – najwyższe pasmo górskie leżące w całości na Orawie, w jej centralnej części (na północ od biegu Orawy). Najwyższy szczytem jest Minčol (1396 mnpm).
- Oravská Vrchovina (Pogórze Orawskie) – tworzy łagodne wzniesienia na południe od rzeki Orawy
- Skorušinské Vrchy (Skoruszyńskie Wierchy) – pasmo położone pomiędzy Pogórzem Orawskim a Podtatrzańskim Rowem, część pogórza Spisko-Gubałowskiego, z najwyższym szczytem Skoruszyną (1314 mnpm).
- Podtatranská Brazda (Rów Podtatrzański) – dokładniej jego zachodnia część, obniżenie terenu na północ od Tatr.
- Północne stoki Tatr Zachodnich na południowym-wschodzie.
- Północne stoki Gór Choczańskich (Chočské Vrchy) na południu, z najwyższym szczytem Wielkim Choczem (1611 mnpm).
- Północno-wschodnia część Małej Fatry (Malá Fatra) na południowym-zachodzie (dokładnie grupa Rozsutca).
- Kotlina Orawska, będąca częścią Kotliny Orawsko-Nowotarskiej – na północnym-wschodzie.
- Południowo-zachodnie stoki Działów Orawskich (Pasma Podhalańskiego) na północny-wschód od Kotliny Orawskiej.

Miejscowości

Miejscowości polskiej części Orawy

W polskiej części Orawy znajduje się 14 wsi:

- Jabłonka – stolica i najstarsza miejscowość polskiej Orawy
- Chyżne – najbardziej znana miejscowość z racji byłego przejścia granicznego, niekoniecznie kojarzona przez ogół z Orawą
- Lipnica Wielka
- Kiczory – najmniejsza i najmłodsza, oddzieliła się od Lipnicy Wielkiej w 1984 roku
- Lipnica Mała
- Zubrzyca Górna
- Zubrzyca Dolna
- Orawka – ośrodek kontrreformacji na polskiej Orawie
- Podwilk
- Podsarnie
- Podszkle
- Bukowina
- Harkabuz – dziwna nazwa pochodzi od pierwszych osadników - harkabuźników, czyli strzelców posługujących się strzelbami o zapłonie lontowym.
- Piekielnik

Najważniejsze miejscowości słowackiej części Orawy

- Dolný Kubin – największe miasto na terenie całej Orawy, położone nad rz. Orawą
- Tvrdošín (Twardoszyn) – drugie co do wielkości miasto, z wartymi odwiedzenia zabytkami, położone w ujściu rz. Oravicy do Orawy
- Námestovo (Namiestów) - trzecia co do wielkości miejscowość Orawy, położona nad J. Orawskim, mieszkał tu sławny poeta słowacki Hviezdoslav
- Trstená (Trzciana) – czwarta co do wielkości miejscowość Orawy, położona nad Oravicą

- Podbiel – „żywy” skansen architektury dolno orawskiej
- Oravský Podzámok – nad którym góruje Zamek Orawski
- Kral’ovany (Królewiany) – niewielka miejscowość położona u ujścia Orawy do Wagu, ważny węzeł kolejowy
- Oravice – położone w Rowie Podtatrzańskim, znajdują się tu baseny z wodami geotermalnymi
- Zuberec – położony u stóp Tatr Zachodnich, znajduje się tu Muzeum Orawskiej Dediny oraz ośrodek narciarski „Rohačé”

Hydrografia

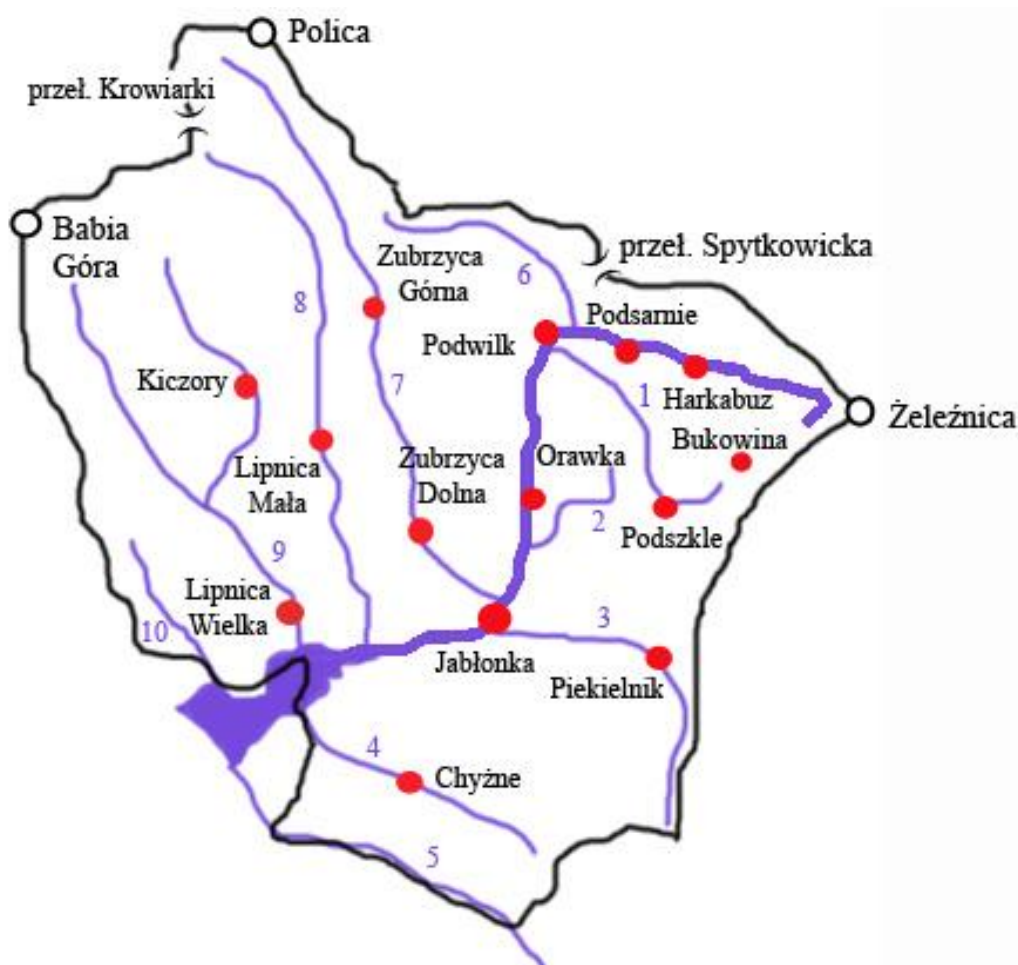
Najważniejsze rzeki

Największą rzeką Orawy jest Orawa powstała z Czarnej Orawy (Orawki) i Białej Orawy – u ich zbiegu utworzono sztuczne jezioro zaporowe – Orawskie Morze. Jej ujście do Wagu (zlewisko Morza Czarnego) znajduje się w Kral’owanach.

Najważniejsze dopływy Orawy:

- lewobrzeżne:
 - Oravica – źródła pod Magurą Witowską, przepływa m.in. przez Oravice, Trstenę, uchodzi w Tvrdošinie
 - Studený Potok – źródła pod Rohaczami w Tatrach Zachodnich, przepływa m.in. przez Zuberec, uchodzi w Podbielu
- prawobrzeżne – brak wybitnych dopływów

Główną rzeką Górnej Orawy jest Orawka (Czarna Orawa) wypływająca spod Bukowińskiego Wierchu (Pasma Podhalańskie) i wpadająca do cofki Orawskiego Morza.

Najważniejsze dopływy Orawki:

- Lewobrzeżne:
 - Bukowiński Strumień (1)
 - Wisielec (2)
 - Piekielnik (3)
 - Ponadto przed powstaniem Morza Orawskiego wpadały (obecnie wpadają bezpośrednio do jeziora):
 - Chyżnik (4)
 - Jeleśna (5)
- Prawobrzeżne:
 - Bębeński Potok (6)
 - Zubrzyca (7)
 - Ponadto przed powstaniem Morza Orawskiego wpadały (obecnie wpadają bezpośrednio do jeziora):
 - Syhleć (8)
 - Lipnica (9) powstała z Przywarówki i Kiczorki
 - Krzywań (10)

Jeziora

Jezioro Orawskie (Orawskie Morze, Oravská Priehrada, Vodná Nádrž Orava) to sztuczne jezioro zaporowe – największe powierzchniowo na Słowacji. W Polsce znajduje się jego niewielka część – cofka. Pierwszy projekt zapory powstał w 1870 w celu ochrony doliny Orawy przed powodzią. Budowę rozpoczęto dopiero w 1941 roku, jednak ukończono ją już po wojnie w 1954. Podczas napełniania zbiornika zatopiono kilka wsi: Ustie, Slanicę (pozostałością są 2 wyspy: Slanicki i Ptasi Ostrów – obie będące rezerwatami), Hámre, Osadę i Lavkov oraz część Namestova i Bobrova. Poza funkcją przeciwpowodziową wykorzystywane jest też dla celów rekreacyjnych oraz do napędzania elektrowni wodnej znajdującej się na zaporze.

Jezioro w liczbach:

- Powierzchnia 35 km²
- Głębokość przy zaporze 38 m, przeciętna 15 m

Wody geotermalne i mineralne

- Oravice – naturalne wody geotermalne (temp. 58°), wysoko zmineralizowane (sodowo-wapienno-magnezowo-siarkowe, z dużą zawartością żelaza i litu), zaopatrujące baseny (1545 m²) ośrodka Meander Park Thermal.
- Oravska Poruba – źródła geotermalne (nie wykorzystywane na większą skalę).
- Oravska Polhora – źródło solankowe „Slana Voda”, w drugiej połowie XIX w. wybudowano tu małe uzdrowisko działające do II Wojny Światowej.
- Lipnica Wielka – źródła siarczkowe (woda jojkowa) „Jacka” (pomnik przyrody), „Pod sosenką”, „Emila”, „Heródka” i „Jana” - obecnie nie wykorzystywane na szerszą skalę.

Komunikacja

Sieć dróg

Komunikacyjnym centrum Górnej Orawy jest Jabłonka – tu krzyżują się wszystkie ważniejsze drogi. Na Dolnej Orawie główna droga biegnie wzdłuż biegu Orawy.

Najważniejsze drogi:

- Kraków → Rabka-Zabornia → przeł. Spytkowicka → Jabłonka → Chyżne → Trstená → Tvrdošín → Dolný Kubín → Kral’ovany (główny i najstarszy ciąg komunikacyjny Orawy, powstały jeszcze w średniowieczu – tzw. „Trakt Solny”, którym przewożono na Węgry wielicką sól oraz olkuski ołów, a z powrotem wino i miedź).

- Zawoja → Przeł. Krowiarki → Jablonka (połączenie z Małopolską)
- Nowy Targ → Czarny Dunajec → Jablonka (połączenie z Podhalem)
- Chocholów → Trstená (połączenie z Podhalem)
- Liptovský Mikuláš → przeł. Huciańska → Podbiel (połączenie z Liptowem)
- Ružomberok → przeł. Brestová → Dolný Kubin (połączenie z Liptowem)
- Žilina → Terchová → Párnica (połączenie z Północnym Poważem)
- Żywiec → Ujsoly → przeł. Glinka (Ujsolska) → Zákamenné → Námestovo (połączenie z Ziemią Żywiecką)
- Żywiec → Korbielów → przeł. Glinne → Námestovo → Tvrdošín lub Oravský Podzámok (połączenie z Ziemią Żywiecką)

- Tvrdošín → Oravská Lesná → Vychylovka → Krásno nad Kysucou (po wybudowaniu zapory i powstaniu jeziora Nová Bystrica w 1989 droga została zatopiona i dochodziła do Orawskiej Lesnej aż do 2009, kiedy ją odbudowano (połączenie z Kysucami)

Koleje

W polskiej części Orawy brak sieci kolejowej. Po słowackiej stronie kolej biegnie z Trsteny dnem doliny Orawy do węzła kolejowego w Kral'ovanach, gdzie łączy się z koleją bogumińsko-koszycką. Linia powstała w latach 1899 – 1904 i pierwotnie biegła dalej przez Suchą Górę (Suchá Hora), Podczerwone do Nowego Targu. Po II Wojnie Światowej odcinek biegnący przez granicę rozebrano, a po polskiej stronie kursowały pociągi do Podczerwonego do 1981 r. W 1991 rozebrano tory, dziś pozostały tylko ślady nasypu kolejowego. Po słowackiej stronie tory na odcinku Trstená – Suchá Hora rozebrano w latach 70-tych.

Ruch przez granicę państwową

Obecnie, po ratyfikacji Układu z Schengen, poza Parkami Narodowymi, można przekraczać granicę w dowolnym miejscu.

Przejścia turystyczne na terenie Babiogórskiego Parku Narodowego:

- Przełęcz Jałowiecka
- Babia Góra (Diablak)

Przejścia graniczne na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego – brak.

Miejsca przekraczania granicy dostępne dla samochodów:

- Przełęcz Glinka (Ujsolska)
- Przełęcz Glinne (Korbielowska)
- Lipnica Wielka (Murowanica) – Bobrov
- Chyżne - Trstená
- Chochołów - Suchá Hora

PRZYRODA

Obszary prawnie chronione

Parki Narodowe i Krajobrazowe

Na terenie Polski znajduje się jeden park narodowy:

- **Babiogórski Park Narodowy** - utworzony w 1954 roku. Obejmuje północną i południową stronę masywu Babiej Góry wraz z najwyższym szczytem - Diablakiem (1725 m n.p.m.). Powierzchnia parku wynosi 3 392 ha. BGPN został wciągnięty w 1976 roku na listę UNESCO światowego dziedzictwa przyrody (rezerwat biosfery UNESCO).

Na terenie słowackiej Orawy częściowo znajdują się dwa parki narodowe:

- **Tatranský Národný Park (TANAP)** – utworzony w 1949 r., jest najstarszym Parkiem Narodowym Słowacji. Obejmuje słowacką część Tatr. Powierzchnia parku wynosi 73 800 ha. W 1993 r. wpisany wraz z TPN na listę rezerwatów biosfery UNESCO.
- **Národný Park Malá Fatra** – utworzony w 1988 r. Obejmuje swym zasięgiem część Krywańską (północną) Małej Fatry. Powierzchnia parku wynosi 22 630 ha.

Ponadto większa część Dolnej Orawy znajduje się na terenie parku krajobrazowego:

- **Chránená Krajinná Oblast' Horná Orava** (Obszar Chronionego Krajobrazu Górna Orawa) obejmująca Beskidy Orawskie, Rów Podbeskidzki, Magurę Orawską i Kotlinę Orawską (łącznie 70 333 ha). Rok powstania: 1979.

Rezerваты przyrody

Na terenie Polski znajduje się jeden rezerwat:

- Rezerwat leśny „**Bembeńskie**” o powierzchni 38,14ha – chroni fragmenty rzadko spotykanego ekosystemu boru świerkowego na torfie i zabagnione drzewostany świerkowe z cennymi gatunkami ziółorośli.

Na terenie Słowacji znajdują liczne rezerваты, najważniejsze z nich to:

- Pilsko (Beskid Orawski) – ochrona górnoreglowego boru świerkowego, kosodrzewiny i muraw halnych
- Babia Hora (Beskid Orawski) – ochrona świerkowych lasów reglowych, piętra kosodrzewiny i piętra alpejskiego
- Tisovnica (Beskid Orawski) – rezerwat torfowiskowy (torfowisko wysokie)
- Paráč (Magura Orawska) – ochrona górnoreglowych lasów świerkowo-jarzębinowych
- Dubovské lúky (Magura Orawska) – ochrona łąk pełnikowych (Pełnik Europejski)
- Minčol (Magura Orawska) – ochrona naturalnych lasów świerkowo-bukowo-jodłowych
- Šíp (Szipska Fatra) – ochrona m.in. roślinności wapieniolubnej
- Choč (Góry Choczańskie) – ochrona zjawisk geomorfologicznych, flory i fauny
- Sosnina (Kotlina Orawska) – rezerwat torfowiskowy
- Slanický Ostrov (Kotlina Orawska – Jezioro Orawskie) – rezerwat florystyczny, na wyspie znajduje się barokowy kościół pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża (pozostałość po zalanej wsi Slanicá)
- Vtači Ostrov (Kotlina Orawska – Jezioro Orawskie) – ostoja ptactwa wodnego

Torfowiska

Na terenie Kotliny Orawsko-Nowotarskiej rozciągają się rozległe torfowiska, zwane przez Orawiaków „puściznami”, o łącznym obszarze 1100 ha (największe to Puścizna Wielka na południe od Piekelnika).

Orawskie torfowiska należą do torfowisk wysokich, powstających na nieprzepuszczalnym podłożu. Tworzą się w wyniku beztlenowego i niecałkowitego rozpadu obumarłych szczątków tworzących je roślin (przede wszystkim mchu torfowca *Shagnum*), które na powierzchni torfowiska tworzą charakterystyczną mozaikę kępkowo-dolinkową. W lepiej nawodnionych dolinkach mech szybciej przyrasta niż w kępach i przekształcając je w ciągu kilkunastu lat w nowe kępki (a sąsiednie wolniej rosnące kępki przekształcają się w dolinki). W ten sposób torfowisko przyrasta w górę – stare, uformowane torfowisko, liczące kilka tysięcy lat, tworzy kopułę wystającą ponad otaczający teren (stąd nazwa). Złoże torfu przyrasta bardzo wolno, ok. 1.0 – 1.5 mm rocznie, czyli 1.0 – 1.5 m w ciągu tysiąclecia.

Rośliny charakterystyczne dla torfowisk (poza wymienionym mchem torfowcem): rosziczka okrągłolistna (*Drosera rotundifolia*), bażyna czarna (*Empetrum nigrum*), żurawina błotna (*Oxycoccus quadripetalus*), bagno zwyczajne (*Ledum palustre*), borówka bagienna (*Vaccinium uliginosum*), borówka czernica (*Vaccinium myrtillus*), borówka brusznica (*Vaccinium vitis-idaea*), wełnianka pochwowata (*Eriophorum vaginatum*) oraz sosna kosodrzewina (*Pinus mugo*) i sosna pospolita (*Pinus silvestris*).

Tradycją Orawy jest wydobycie torfu (rycie) dla celów gospodarczych. Jesienią zbierały się na torfowisku całe wsie i wspólnie kopały „cegiełki” torfowe – od czoła torfowiska, jednolitą ścianą, aż do dna złoża. Każdy gospodarz miał swoje miejsce, tzw. banię, w której odcinał za pomocą szpadla torfowe cegiełki. W ciągu jednego dnia tą metodą można było pozyskać ok. tysiąc cegiełek (aby zapewnić opał na zimę jedna rodzina musiała ryć torf ok. 1 tygodnia). Cegiełki następnie układano do suszenia, a podsuszone składano na pryzmy (kopce). Obecnie torf wydobywa na skalę przemysłową Zakład Produkcji Torfowej „Bór za Lasem” w Czarnym Dunajcu (od 1948 r.), ale okoliczna ludność nadal wydobywa torf na dziko.

Metoda ta jednak prowadzi szybko do wysychania i zamierania torfowiska (następuje zmiana charakteru roślinności), co wkrótce może doprowadzić do ich całkowitej degradacji. Na terenie polskiej części Orawy torfowiska nie są objęte ochroną (jedyne rezerwat jest na sąsiednim Podhalu „Bór na Czerwonym”). Kilka rezerwatów istnieje po stronie słowackiej („Sosnina”, „Za Jelešnou”, „Tisovnica”, „Klinské rašelinisko”).

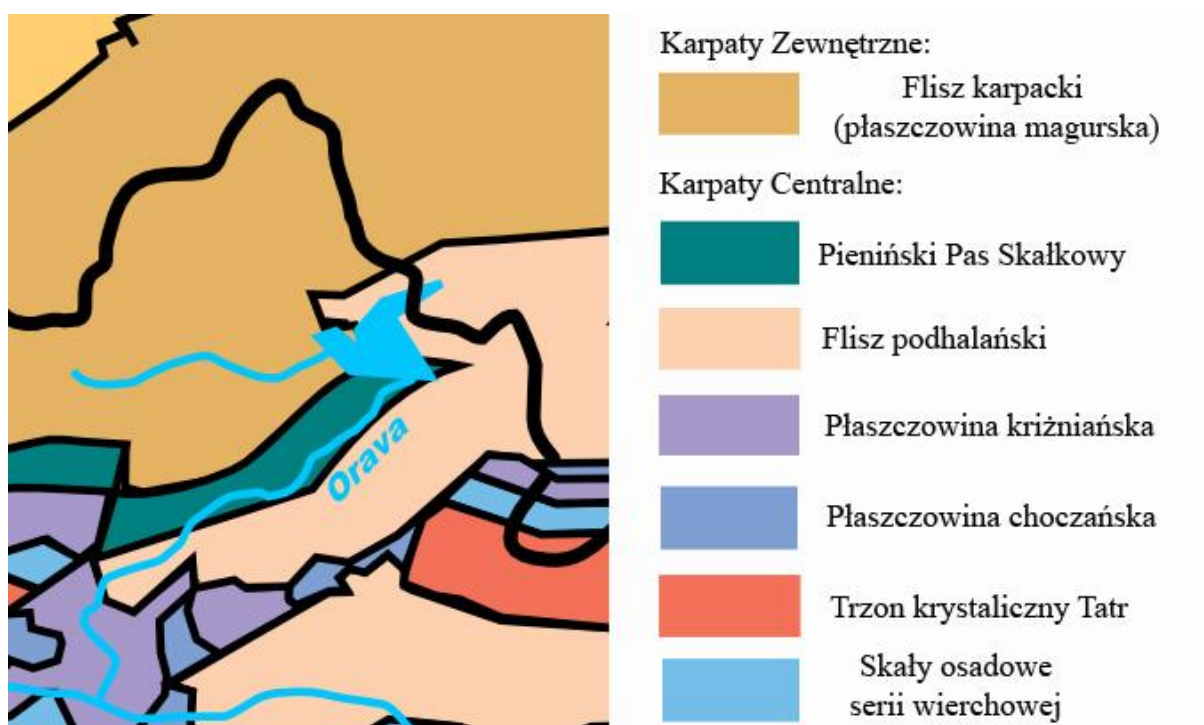
Torf wykorzystuje się:

- na opał
- jako materiał do ocieplania budynków gospodarczych
- wodę torfową niegdyś mieszano z gnojowicą i stosowano jako nawóz
- obecnie jako składnik podłoży ogrodniczych
- w uzdrowiskach do kąpieli borowinowych

Geologia

Teren Orawy jest bardzo zróżnicowany pod względem budowy geologicznej.

Północna część (Beskid Orawski, Rów Podbeskidzki, Wyżyna Podbeskidzka, Magura Orawska oraz północna część Kotliny Orawskiej) należy do Karpat Zewnętrznych, zbudowanych z fliszu karpackiego.

Doliną Orawy przebiega granica pomiędzy Karpatami Zewnętrznymi a Centralnymi. Tędy właśnie ciągnie się graniczny Pieniński Pas Skalkowy, zaliczany już do Karpat Centralnych. Zbudowany jest w przeważającej części ze skał węglanowych. Na powierzchnię wychodzą skałki: Trniny 793 m koło Dolnego Kubína, Skalica 861 m i Kýčera 790 m koło Oravského Podzámku, Vrátno 784 m koło Sedliackej Dubovej, Ostrý Vrch 808 m koło Dlhej nad Oravou, Bielska Skala 850 m koło Podbieli, Ostražica 768 m nad Nižnou, wapienne skałki (Vyšný Breh, Uhlisko, Medvedzie) nad Tvrdošínem, Hálečková 860 m koło Trsteny.

Bardziej na południe (południowa część Kotliny Orawskiej, Pasma Skoruszyńskie, Rów Podtatrzański) występują utwory zaliczane do tzw. fliszu podhalańskiego. Kotlina Orawska przykryta jest osadami neogeńskimi (młodszy trzeciorzęd) i czwartorzędowymi.

Południową i zachodnią granicę Orawy budują wysokie pasma górskie, zbudowane ze skał krystalicznych (Tatry Zachodnie, Stoh w Małej Fatrze) oraz ich osadowej osłony (węglanowe szczyty Rozsutców, Góry Choczańskie).

HISTORIA

Początki osadnictwa

W XI w. ziemię obecnej Słowacji na krótko włączył do Polski Bolesław Chrobry, ale już w 1018 r. zajęli je Węgrzy (tzw. Górne Węgry), a Orawa weszła w skład Komitatu Zwoleńskiego. W tym czasie granica między Polską a Węgrami nie była na Orawie uściślona – tworzyły ją rozległe, niezamieszkane lasy. Po węgierskiej stronie istniała w tym czasie na szlaku solnym komora celna w Twardoszynie, a po polskiej w Jabłonce. W poł. XIII w. powstał Zamek Orawski. W 1370 r. wydzielono Komitat Orawski. W 1556 r. panem Zamku Orawskiego został Franciszek Thurzo, który wraz z Orawą otrzymał w zamian za pożyczkę udzieloną królowi Węgier Ferdynandowi I. Król pożyczki nie zwrócił i 1585 r. Orawa stała się dobrem dziedzicznym Thurzonów (do 1713 r.).

Wraz z nastaniem Thurzonów rozpoczęła się szersza akcja osadnicza. Osadnictwo posuwało się powoli w górę rzeki Orawy. Przed 1550 r. rozpoczęła się zakrojona na szeroką skalę akcja osadnicza wzdłuż Białej Orawy. Najpóźniej objęło Górną Orawę (druga poł. XVI w.). Tereny te w dużej mierze zasiedlali osadnicy polscy – m.in. zbiegli chłopci pańszczyźniani z Żywiecczyny, doliny Skawy i Raby (z majątku Komorowskich, Zebrzydowskich i Ogińskich), duży udział mieli także osadnicy wołoscy.

Walki o religię

W XVI w. Orawa przeszła, zgodnie z zasadą *cuius regio eius religio*, na protestantyzm (pierwszym orędownikiem reformacji na Orawie był Franciszek Thurzo). Pierwsza parafia luterńska na Górnej Orawie powstała w Namiestowie (1612), a na terenach obecnie należących do Polski zbory wybudowano w Jabłonce, Podwilku i Lipnicy Wielkiej. Jednak część osadników, głównie polskiego pochodzenia, pozostawała wciąż przy wierze katolickiej. Wywoływało to liczne konflikty. W poł. XVII w. sytuacja katolików zmieniła się – nastąpiła kontrreformacja, którą popierali katolicy Habsburgowie. Pierwsza katolicka parafia powstała w Čimhovej (1645), należącej do Plathych (nielicznej, pozostałej przy katolicyzmie szlachty). Dzięki staraniu ks. Jana Sczechowicza oraz znacznemu wkładowi finansowemu orawskich sołtysów (Moniaków, Wilczków i Bukowińskich) wkrótce założono drugą parafię w Orawce (1651). Konflikty religijne przybrały na sile – dochodziło kolejno do antyhabsburskich powstań, tzw. powstań kuruców (Bosckaya, Bethlena, Thökölya, Rakociego II) – na Orawie w 1671 wybuchło powstanie Gašpara Piki, który wraz ze zbuntowanymi chłopami z Namiestowa zajął na kilka miesięcy Zamek Orawski. Także powstanie Thökölya (1678) przetoczyło się przez Orawę. Powodzenie tego powstania oraz obawy przed najazdem Turków zmusiły Leopolda I do ustępstw wobec protestantów. Podczas sejmiku w Sopronie zatwierdzono kodeks, którego artykuły 25 i 26 zezwalały protestantom na budowę w każdym komitacie węgierskim dwóch zborów oraz po jednym w każdym wolnym mieście królewskim, tzw. kościołów artykułarnych, poza granicami osady, z lichych materiałów (drewna, słomy), bez wieży i dzwonów oraz z wejściem po przeciwnej stronie niż wieś. Na Orawie powstały kościoły w Leštínach oraz Istebnem.

Spór polsko-czechosłowacki o Orawę

Po zakończeniu I Wojny Światowej na południe od Polski powstała Czechosłowacja, której nowopowstały rząd wysunął propozycję ustalenia granicy na linii dawnej granicy węgiersko-polskiej. Na takie rozwiązanie nie zgodził się jednak rząd polski, chcący włączyć do kraju skupiska ludności polskiej, pozostające poza jego granicami, na terenie Spisza, Orawy i Ziemi Czadeckiej (Zaolzia).

Już 5 listopada 1918 roku powstała w Jabłonce Rada Narodowa Polaków, która w trakcie wiecu proklamowała przyłączenie do Polski Spisza, Górnej Orawy i Czadeckiego. Dzień później na teren Górnej Orawy wkroczyły patrole polskiego wojska. Sytuacja stała się bardzo napięta, groziło rozlewem krwi. Na początku 1919 roku ustalono linię demarkacyjną, 13 stycznia wojsko polskie wycofało się z zajętych terenów i rozpoczęły się trwające blisko 6 lat zabiegi dyplomatyczne, mające

ustalić ostateczny przebieg granicy. Na terenie Górnej Orawy w tym czasie stacjonowały posterunki czeskiej żandarmerii, również Czeši sprawowali tu władzę administracyjną.

Jednocześnie z zabiegami dyplomatycznymi rozpoczęła się w kraju akcja propagandowa. Już w październiku 1918 roku Towarzystwo Tatrzańskie powołało Komisję Orawsko-Spiską, która zajęła się naukowym opracowaniem argumentów przemawiających za prawem Polski do tych ziem. W lutym 1919 roku z inicjatywy Kazimierza Przerwy-Tetmajera powstał Komitet Obrony Spisza, Orawy, Czadeckiego i Podhala, którego prezesem został prof. Władysław Szajnocha. W pracach zarządu brali udział m.in. wnioskodawca, Stefan Żeromski, Walery Goetel, Mieczysław Świerż i Władysław Semkowicz. Obie strony konfliktu usiłowały w mieszkańcach Orawy rozbudzić świadomość narodową za pomocą plakatów, ulotek, ale także żywności i nafty. Polacy organizowali dla górali wycieczki i pielgrzymki do Polski.

W kwietniu 1919 roku delegaci Komitetu pod kierownictwem ks. Ferdynanda Machaya (Orawę reprezentował Piotr Borowy z Rabczyc) wyjechali na Konferencję Pokojową do Paryża, gdzie odbyli audiencję u prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona, któremu przedstawili problemy związane z ustaleniem granicy.

W lipcu 1919 powołano polsko-czechosłowacką komisję do spraw Spisza i Orawy, na której czele po stronie polskiej stanęli Stanisław Grabski i Władysław Semkowicz.

Ponieważ koalicyjna Rada Najwyższa nie była w stanie rozstrzygnąć sporu, zdecydowano o plebiscycie na spornym terenie, obejmującym cały powiat namiestowski. Jesienią 1919 roku w Nowym Targu powołano Główny Komitet Plebiscytowy, którego prezesem został Walery Goetel. W styczniu 1920 roku przybyła do Cieszyna (główniej kwatery międzynarodowej komisji nadzorującej plebiscyt) delegacja Francji, Anglii, Włoch i Japonii, a w kilka tygodni później wkroczyło do Jabłonki osiemdziesięciu francuskich strzelców alpejskich.

Latem 1920 roku Polska znalazła się w krytycznej sytuacji - pod Warszawą stanęły wojska radzieckie. Jednocześnie międzynarodowa pozycja Czechosłowacji wzrastała. Ostatecznie 10 lipca 1920 roku podpisano porozumienie, w którym odwołano plebiscyt na Orawie a sporną sprawę przekazano na ręce Konferencji Ambasadorów. Kilka dni później, 28 lipca 1920 roku, zapadł ostateczny wyrok, przyznający Czechosłowacji cały powiat namiestowski, a Polsce 12 wsi Górnej Orawy: Jabłonkę, Zubrzycę Dolną i Górną, Orawkę, Podwilk, Podsarnie, Harkabuz, Bukowinę-Podszkle, Piekelnik, Chyżne, Lipnicę Małą, część Lipnicy Wielkiej, Głodówkę i Suchą Górę.

Późniejsze korekty i „korekty” granicy

Decyzja Konferencji Ambasadorów co do podziału ziem na Orawie nie zadowalała ani strony Polskiej ani strony Czechosłowackiej. W związku z tym nadal prowadzono rozmowy dyplomatyczne. W czerwcu 1924 roku podpisano tzw. protokoły krakowskie, na mocy których Polska oddała Głodówkę (Hladovka) i Suchą Górę (Suchá Hora) w zamian za pozostałą część Lipnicy Wielkiej oraz połowę południowego stoku Babiej Góry.

Od 1934 roku Polska ponownie rozpoczęła przygotowania do tym razem siłowego przejęcia spornych terenów powołując Komitet Siedmiu przy Sztabie Generalnym.

W dniu podpisania Traktatu Monachijskiego (21 września 1938), na mocy którego Hitler zajął czeskie Sudety, Polska wystosowała do Czechosłowacji ultimatum, żądając oddania Zaolzia, na Orawie ziem przekazanych w 1924 roku oraz górnej części Doliny Jałowca pod Babią Górą oraz Tatr Jaworzyńskich i kilku niewielkich obszarów w Pieninach, Beskidzie Sądeckim, Niskim i Bieszczadach.

Jednocześnie nastąpiła na granicy koncentracja wojsk polskich, akty przygranicznej dywersji (ataki na posterunki i urzędy) oraz propaganda w kraju. W tak podbramkowej sytuacji 1 października rząd czeski ugiął się i już następnego dnia wojska polskie zajęły sporne tereny. Jednocześnie Hitler zajmował Sudety.

ETNOGRAFIA

Górale Orawscy

Strój

Strój mieszkańców Górnej Orawy różni się od grup sąsiednich, jednak posiada pewne podobieństwa ze strojem podhalańskim, żywieckim, spiskim oraz słowackim, a także węgierskim.

Na strój męski składała się: lniana, płócienna koszula, krótka czarna kamizelka (*prunicek* lub *prucnik*) zapinana na białe porcelanowe lub srebrne guziki, w zimie bogato zdobione cuchy i gunie z ciemnobrązowego sukna, zdobione na brzegach kolorowym haftem roślinno-geometrycznym oraz szyte ze skór owczych i barwionych na kolor jasnobrązowy kozuchy, ozdobiane białą cienką skórką. Ponadto używano sprowadzane z Liptowa serdaki. Spodnie z białego sukna, zwężane ku dołowi, z rozciętymi u dołu nogawicami (dla łatwiejszego zakładania), z dwoma przyporami z przodu przykrytymi klapami (*zawrotami* lub *zakładami*), zdobionymi parzenicami w formie pętlicowych ozdób z czarnej wełnianej taśmy (kształt charakterystyczny dla każdej wsi, np. w Lipnicy Wielkiej wyszywano małe czerwone kółka) – wokół przyporów i rozcięć nogawic. Na spodnie zapinano szeroki pas trzy- lub czteroklamrowy, zdobiony tłoczonym ornamentem geometrycznym. Na nogi zakładano kierzce ze świńskiej skóry, zawiązywane rzemieniami (*nowłokami*) lub wysokie oficerki „*madziarki*”. Na głowie kapelusz (*kłobuk*) zdobiony kolorowym sznurem wiązany w koniczynkę lub srebrnym łańcuszkiem (*rzeciaską*), a zimą baranice - czapki ze skór owczych.

Na strój kobiecy składała się: cienka, płócienna koszula, cienki, wełniany gorset (najczęściej w motyw drobnokwiatowy), *kosiczka* czyli chusta wiązana na gorsecie. Zimą zakładano dodatkowo *kacabajkę* czyli kurtkę z sukna, lub jasnobrązowy kozuch zdobiony aplikacjami z jasnej skórki. Na dół zakładano płócienną, szeroką i suto marszczoną spódnicę (tzw. *suknie*), farbowaną (najczęściej na granatowo) lub drukowaną we wzory (tzw. *tłoczelię*), a od XIX/XX w. suknie z tybetu. Pod spódnicę ubierano *spodnik* czyli halkę, wykończoną koronką, na wierzch natomiast zakładano zapaskę (tzw. *zapaśnicę*) z białego lub czarnego płótna. Młode dziewczyny chodziły z gołymi głowami, z włosami splecionymi w dwa lub jeden warkocz, kobiety zamężne nosiły czepiec zawiązywany chustą. Na nogi zakładano kierzce lub *topanki*. Dla ozdoby korale.

W kolorystyce dominowała biel i kontrastujące z nią czerń i brąz.

Tradycyjne zajęcia

Podstawowym zajęciem Orawiaków było rolnictwo i pasterstwo. Jednak mało urodzajna ziemia zmuszała wielu do imania się innych zawodów.

- **Wolarstwo** – na terenie Górnej Orawy pasiono głównie woły na stokach Babiej Góry, będące główną siłą pociągową w górach. Towarzyszyły temu ciekawe zwyczaje i obrzędy. Na wiosnę na zebraniach wiejskich wybierano wolorza. Po Zesłaniu Ducha Świętego wolorz wraz z odpaśnikami zaczynał sezon wypaśniczy - jadąc od Babiej Góry, trąbił na rogu, dając sygnał, że będzie odbierał woły. Często towarzyszyły temu śpiewy: "Stajnie otwirojcie, woły wyganiojcie i do Babiej Góry na wypos dawojcie." Przed włączeniem wołu do stada

gazdowie przypinali wołom duże dzwonki - woloki. Odprawiano różne obrzędy: okadzanie, przechodzenie przez łańcuch i siekierę (żeby wół wrócił tak silny i gruby jak jest łańcuch), uderzenie jajkiem w łeb (żeby nie bódl) oraz kropienie wodą święconą i pędzono stado w kierunku Babiej Góry. Pierwsze pasienie odbywało się jeszcze u jej stóp, połączone ponownie z wolorskimi obrzędami: okadzeniem stada dymem z wielkanocnych kicicek (żeby się nie rozbiegało), obganianiem go trzykrotne z łańcuchem, pokropieniem święconą wodą oraz modlitwami. Wieczorem pierwszego dnia wypasu urządzano zabawę przy ognisku, w której brała udział cała wieś. Mężczyźni popisywali się umiejętnością strzelania z biczów wolarskich.

Wolorzy było zazwyczaj dwóch – każdy zajmował się stadem po tygodniu, do pomocy mieli odpaśników zmieniających się codziennie i dostarczających przy tym jedzenie na halę. Zarówno wolorz jak i odpaśnicy całą dobę spędzali pod gołym niebem.

Wypas trwał do św. Bartłomieja (25 sierpnia), kiedy spędzano woły w dół do wsi i zaprzęgano je do prac polowych lub sprzedawano na jarmarku. W ten dzień wolorz otrzymywał wcześniej umówioną zapłatę, najczęściej w postaci ziemniaków i owsa.

- **Płóciennictwo** – na Orawie zajmowano się tradycyjnie wyrobem, przetwarzaniem i handlowaniem suknom. Uprawa lnu nabrała szczególnie dużego znaczenia w XVIII i XIX w. Przędzeniem lnu i tkaniem płótna zajmowali się niemal wszyscy zarówno dorośli jak i dzieci. Następnie płótno bielono – naprzemiennie polewając wodą i susząc je na słońcu. Kolejnym etapem było farbowanie. Popularne było tu zdobnictwo tkanin techniką drukarską. W wielu miejscowościach (Lipnica Wielka i Mała, Orawka) jeszcze w XIX w. znajdowały się liczne ręczne drukarnie płócien. Stosowana tu technika polegała na odbijaniu na tkaninie nie farby, lecz warstwy izolacyjnej, której zadaniem było nie dopuszczenie barwnika do płótna. Sukno także folowano, czyli spilśniano w celu wzmocnienia i pogrubienia za pomocą ubijania stępami podczas poddawania go naprzemian działaniu zimnej i gorącej wody. Początkowo robiono to ręcznie, potem pojawiły się folusze mechaniczne. Jeszcze w okresie międzywojennym działały folusze w Orawce, a także w Podszklu. Orawka była z kolei jednym z najważniejszych ośrodków garbarskich (farbiarnia), stąd w dużej części pochodziły piękne orawskie kozuchy, serdaki, czapki. Handlarze płótnem, czyli płóciennicy, docierali ze swymi wyrobami daleko w głąb Autro-Węgier oraz w rejony czarno- i śródziemnomorskie, początkowo piechotą, a następnie wozami. Otrzymali oni od Marii Teresy patent gwarantujący im wolność uprawiania tego zawodu. Płóciennicy wyjeżdżali z Orawy z towarem w lutym lub marcu, a wracali sprzedawszy towar z początkiem grudnia. Początkiem końca handlu płótnem na Orawie były zarządzenia węgierskie, które pozwalały działać tylko kupcom koncesjonowanym, albo wytwórcom. W związku z tym po roku 1890 część handlarzy zaprzestała działalności, część przeszła do stanu kupieckiego. Rozwój przemysłu i upadek lokalnych farbiarni ostatecznie zniszczył handel płótnem, choć uprawa lnu i konopi na tym obszarze była jeszcze kontynuowana.
- **Pełtnictwo** – do I Wojny Światowej wielu mężczyzn zajmowało się pozyskiwaniem i spławianiem drewna Orawą z babiogórskich lasów. Flisacy, zwani tu pełtnikami, łączyli pnie drzew w tratwy (pełty) na jazach, czyli tamach spiętrzających wodę - na Górnej Orawie takie jazy znajdowały się w Jabłonce na Czarnej Orawie i w Półgórzu (obecnie Oravska Polhora) na Gługoćkach. Następnie spławiano pełty Orawą do Wagu, a nawet dalej Dunajem do Pesztu. Było to zajęcie niebezpieczne, wymagające dużej sprawności fizycznej, doświadczenia i znajomości rzeki. Kręte i wąskie koryto, z licznymi wirami i wystającymi głazami powodowało, że pełt mógł się w każdej chwili roztrzaskać o skały, co kończyło się najczęściej śmiercią pełtnika. Wieczorem przybijano do brzegu, ale spano na pełtach, paląc nawet na nich ogniska na kamieniach obłożonych wilgotną gliną. Spławianie trwało nawet do kilku tygodni.

Wielcy Orawiaczy

Ks. Ferdynand Machay – ur. 4 maja 1889 roku w Jabłonce na Orawie, kształcił się w gimnazjum w Trzcianie (Trstená) oraz był alumnem seminarium duchownego w Budapeszcie. Jako młody węgierski

kleryk, spotkał Jana Bednarskiego i Juliana Teisseyre'a - pionierów odzyskiwania świadomości narodowej na Spiszu i Orawie. Ferdynand przebywając na uroczystościach grunwaldzkich w Krakowie odnalazł w swej świadomości tożsamość Polaka, dumnego patrioty. Wielki działacz narodowy, bojownik o przyłączenie Orawy i Spisza do niepodległej Polski. Był głównym delegatem polskich górali na konferencji pokojowej w Paryżu. Jako duszpasterz przebywał kilka lat w parafiach orawskich: Bukowinie-Podszklu i Lipnicy Wielkiej. Przebywając jakiś czas we Francji jako duszpasterz emigrantów, powrócił do Polski wiążąc się na stałe z Krakowem. Został sekretarzem Ligi Katolickiej, a także redaktorem naczelnym diecezjalnego tygodnika "Dzwon Niedzielny". Dużo pisał, pracował naukowo i działał charytatywnie. Jego największe prace to: "Rozwiązanie kwestii społecznej" (praca doktorancka), "Zadania duszpasterskie świeckich", "Dogmatyczne podstawy Akcji Katolickiej" a także "Moja droga do Polski". Jego patriotyczna i społeczna działalność została uhonorowana przyznaniem mu godności senatorskiej przez prezydenta Ignacego Mościckiego. Podczas drugiej wojny światowej orawski kapłan pomagał ludziom żyjącym w nędzy, opiekował się krakowską inteligencją. Sam również był prześladowany przez hitlerowców. Pod koniec wojny arcybiskup Sapięha mianował księdza Ferdynanda Machaya archiprezbiterem kościoła Mariackiego w Krakowie. Poświęcił się całkowicie pracy na rzecz krakowskiej bazyliki i jej parafian aż do samej śmierci w 1967 roku. W ostatnie drodze na salwatorski cmentarz towarzyszyły mu tysiące Krakowian.

Piotr Borowy – ur. 28 maja 1858 roku w Rabczycach na Orawie (dzisiejsza Słowacja). Pochodził z biednej orawskiej rodziny, pasał bydło u gazdów i służył u zamożniejszych mieszkańców Rabczyc. Po skończeniu 18 roku życia Borowy podjął niezwykle ważną decyzję: postanowił poświęcić życie dla Boga. Od tej pory przemierzał wsie nauczając ludzi katechizmu, modląc się wiele i czytając. Z czasem zaczęli przyłączać się do niego nowi kandydaci do "życia Bogu poświęconego". W 1882 roku założył rodzaj chłopskiego „bractwa”. Za "misję" Pieter nie brał żadnej zapłaty, co doprowadziło do długów jego i "bractwa". Z tego powodu wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Po powrocie stał się czynnym uczestnikiem walk narodowościowych. W 1919 Piotr Borowy wchodził w skład delegacji na konferencję pokojową w Paryżu w sprawie przyłączenia Orawy i Spisza do Polski. Tam zachwycano się jego mądrą i dowcipną mową, natomiast po powrocie cała Polska podziwiała jego bajki i poematy niosące naukę polityczno-moralną. Do głównych tutaj należą: utwór ascetyczno-mistyczny "Sąd grzesznika sam nad sobą", "Mowy" rozpoczynające się bajkami, "Rozmyślenia człowieka o sprawach Boskich" oraz "Złote myśli". Odznaczony krzyżem kawalerskim "Polski Odrodzonej". Zmarł w 1932 roku. "Gazda orawski", "Przykładny Naśladowca Chrystusa", "Katolicki Patriota", "Apostoł Orawy" to niektóre przydomki tego niezwykłego człowieka.

Pavol Országh „Hviezdoslav” - ur. 2 lutego 1849 w Vyšným Kubinie na Orawie, zm. 8 listopada 1921 w Dolnym Kubinie, jeden z najwybitniejszych poetów słowackich, dramaturg i tłumacz. Uczył się w Miszkolcu na Węgrzech. Pierwsze wiersze pisał jako gimnazjalista w języku węgierskim i niemieckim. Na studiach w Kieżmarku i Preszowie po raz pierwszy zetknął się z literaturą słowacką. Wtedy zaczął pisać już tylko po słowacku w odpowiedzi na postępującą madziaryzację. W 1871 r. przyjął pseudonimem Hviezdoslav. Był przedstawicielem nurtu postmodernistycznego. Pracował przez wiele lat jako prawnik w Dolnym Kubinie i Námestovie. Pod koniec życia utrzymywał się wyłącznie z pisarstwa. Najważniejsze utwory to: utwór liryczno-epiczny „Žona lešniczego” (Hájnikova žena), eposy „Ežo Vlkolinský” i „Gábor Vlkolinský”, dramat „Herodes i Herodias” (Herodes a Herodias) oraz antywojenne „Krwawe sonety” (Krvavé sonety). Jego imieniem nazwano Gajówkę na Równi (Gajówka Hviezdoslava) pod Babią Górą, gdzie mieści się obecnie poświęcone mu muzeum. W pobliżu znajduje się też rezerwat „Aleja Hviezdoslava”. W Dolnym Kubinie znajduje się Muzeum Hviezdoslava (Hviezdoslavovo múzeum), a naprzeciwko muzeum dom, w którym poeta żył, pracował i zmarł.

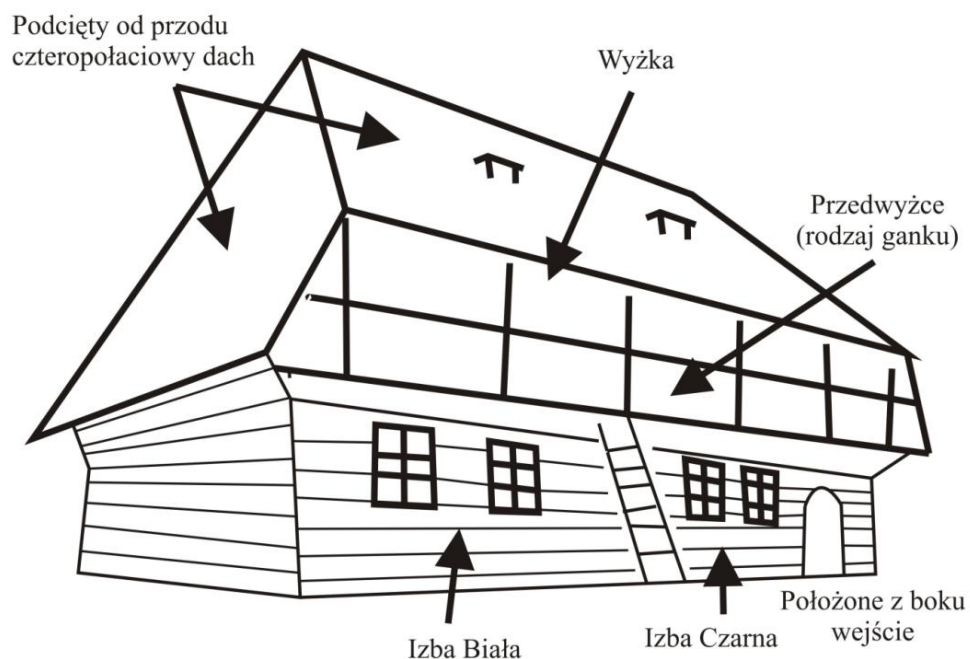
Architektura

Budownictwo Górnej Orawy (styl orawski)

Charakterystyczna dla Górnej Orawy i niespotykana gdzie indziej jest chałupa z wyżką: drewniana, budowana na zrąb, dwukondygnacyjna, z dachem czterospadowym podciętym na przedzie, co umożliwiało umieszczenie na froncie piętra galeryjki, tzw. przedwyżca, z którego wchodziło się do

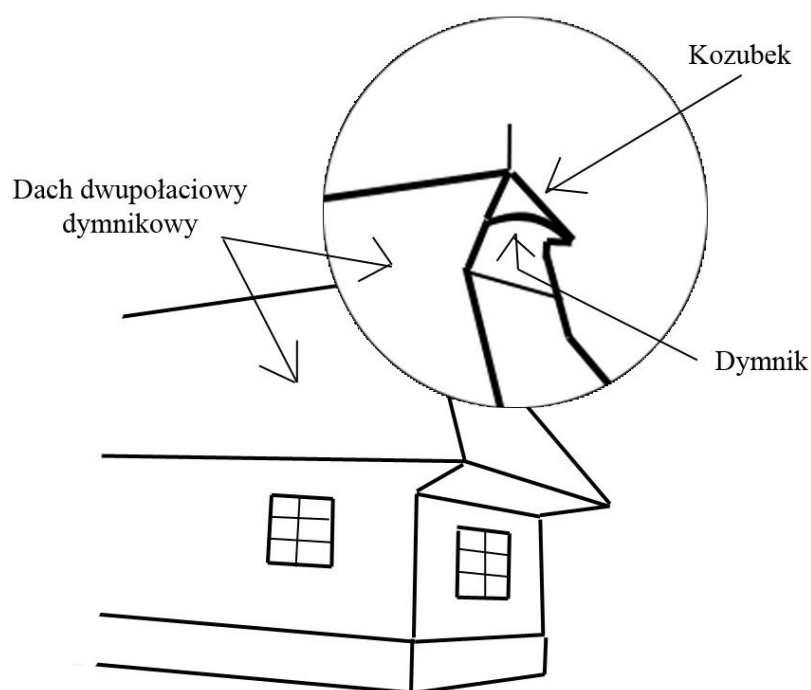
wyżki, czyli spichlerza zajmującego całą górną kondygnację. Przedwyżce stawiano na wysuniętych przed lico chałupy, bogato rzeźbionych rysiach, a wchodziło się na nie po stromej, ustawionej na zewnątrz budynku drabinie.

Wejście do sieni położone było zwykle z boku, z sieni na jedną stronę prowadziły drzwi do pomieszczenia dla zwierząt, a z drugiej do izby czarnej, a z niej do izby białej.

Budownictwo Dolnej Orawy

Na Orawie Dolnej chałupy z wyšką nie występowały, a budownictwo było bardziej zróżnicowane. Chałupy najczęściej przykrywano dachem czterospadowym z dymnikiem – otworem pod zakończeniem kalenicy, którym uchodził z kurnych chat dym. Boczne połacie dachu były przy tym nieco u góry obniżone. Dymnik często zakrywano rodzajem półokrągłego daszku, tzw. kozubek.

Skanseny

Na Górnjej Orawie tradycyjne chałupy z wyżką można zobaczyć już tylko w skansenie. Więcej typowego budownictwa zachowało się na Dolnej Orawie.

Orawskie skanseny:

- **Orawski Park Etnograficzny** w Zubrzycy Górnej z filią w Sidzinie – powołany do życia w 1951 na ziemiach darowanych w 1937 r. na rzecz Skarbu Państwa przez Joannę Wilczkową i jej brata Sandora Lattyaka (Łaciaka) - ostatnich spadkobierców rodu Moniaków. Prezentowane obiekty: Dwór Moniaków (XVII w.) z owczarnią, stajnią, chlewem i wozownią, chłopskie chaty z wyżką, lamus plebański, chata czwórka, karczma, pasieka oraz chłopskie zakłady przemysłowe: tartak, folusz, olejarnia i kuźnia oraz drewniany kościół z Tokarni.
- **Múzeum Oravskej Dediny** na Polanie Brestová w Zubercu – powstało w 1967 r. Na obszarze ok. 20 ha postawiono wieś, zespół charakterystycznych budowli z poszczególnych rejonów Orawy: południowo-zachodniej części Dolnej Orawy, Orawy Środkowej i Górnej. Skansen jest podzielony na kilka części tematycznych: rynek dolnoorawski, ulicę zamagurską, góralskie zakłady (młyn, tartak i folusz) oraz cmentarz z kościołem.
- **Podbiel** – Rezerwat Architektury Ludowej czyli „żywy skansen” – kilkadziesiąt zachowanych zrębowych chałup, nadal zamieszkiwanych.

Ponadto sporo ludowej architektury zachowało się w Hornej Lehocie.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

Baza noclegowa

Na terenie polskiej części Orawy brak schronisk turystycznych. W dolinie potoku Bembeńskie znajduje się Baza Namiotowa PTTK „Madejowe Łoże” (czynna latem). Poza tym pozostają kwatery prywatne oraz liczne gospodarstwa agroturystyczne.

Po słowackiej stronie:

- Tatry Zachodnie (część orawska) – na Zwierówce (Chata Zverovka) i w Oravicach (Chata Oravice)
- Magura Oravska – Kubinska hol’a (Chata na Kubinskej Holi)
- Beskid Oravski – Chata Slaná Voda w masywie Babiej Góry, Chata Pil’sko w masywie Pilska
- Góry Choczańskie, Mała Fatra (część orawska) – brak schronisk

Ponadto pozostają liczne hotele w większych miejscowościach, kwatery prywatne oraz obiekty Słowackich Lasów Państwowych.

W roku 1905 na południowych stokach Babiej Góry przy źródle Głodna Woda sekcja *Beskidenverein* z Bielska utworzyła schronisko (pierwszy tego typu obiekt w Beskidzie Żywieckim, do lat 30-tych. XXw. najwyżej położone schronisko w polskich Karpatach) – murowane, z 4 sypialniami (22 miejsca noclegowe).

W 1936 roku na mocy wyroku sądowego schronisko przejęła Spółdzielnia Lasów Państwowych *Leśnik* ze Lwowa (wygasła 30-letnia dzierżawa gruntu, ale pretekstem do przejęcia była śmierć 4 narciarzy, którzy zmarli w lutym 1935 nieopodal schroniska, którego nie zauważyli w śniegach).

W latach 1939-45 znalazło się na terenie państwa słowackiego ks. Tisó.

Po przejściu frontu, w lutym 1945 roku zostało ograbione i zdemolowane. Nie mając stałego gospodarza, ani należytego zabezpieczenia, zimą 1948 roku spłonęło w wyniku zaprószenia ognia, albo też celowego podpalenia.

Ostatecznie w 1979 pracownicy BPN rozebrali ruiny do fundamentów.

Szlaki turystyczne na Górnjej Orawie

Szlaki piesze PTTK

- Główny Szlak Beskidzki (czerwony) – na odcinku od Policy w kierunku zachodnim
- Jabłonka – Diablak – Hucisko (zielony)
- Zubrzyca Górna Ochlipów - Polana Stańcowa - Gajówka Hviezdoslava - Chata Slana Voda (niebieski) – dawny Pański Chodnik
- Winiarczykówka - Polana Piaskowa - Polana Styrułowa - przełęcz między Czyżów Wierszkiem a Przyporem (Sedlo Pod Palkočem) – Stańcowa Polana (żółty)
- Polica – Żeleznica – Stare Wierchy (niebieski)
- Przeł. Krowiarki – Zubrzyca Górna – przeł. Nad Wąwozem (zielony)
- Podwilk – Baza namiotowa „Madejowe Łoże” – Wolnik (czerwony)
- Zubrzyca Dolna – Pająków Wierch – Bukowina-Żeleznica (żółty)

Szlaki tematyczne i inne

- Szlak Bursztynowy – międzynarodowy szlak rowerowy biegnący z Budapesztu przez Bańską Szcawnicę, Kraków, Dolinę Wisły po Morze Bałtyckie dawnym szlakiem kupieckim, którym przewożono bursztyn na południe Europy.
- Szlak Solny – biegnący dawnym szlakiem kupieckim, którym przewożono sól z Wieliczki na Węgry. Przebieg: Podwilk – Orawka – Jabłonka – Chyżne.
- Małopolski Szlak Architektury Drewnianej – szlak samochodowy (łączna długość 1500 km), na terenie Orawy wiedzie do Orawskiego Parku Etnograficznego oraz drewnianego kościoła w Orawce.

Poza tym na Orawie znajduje się dobrze rozwinięta sieć szlaków rowerowych oraz konnych (m.in. przez Orawę przebiega Transbeskidzki Szlak Konny: Brenna – Wołosate).

Ośrodki narciarskie

Polska:

- Orawka - jeden wyciąg orczykowy

Słowacja (najważniejsze):

- Oravský Podzámok Racibor (Magura Orawska)
- Ski Park Kubínska hoľa (Magura Orawska)
- Ski Zabava Hruštín (Magura Orawska)
- Sport Centrum Lučivná (Mała Fatra)
- Zuberec Janovky i Milotín (Tatry Zachodnie)
- Zverovka Roháčé (Tatry Zachodnie)
- Meander Skipark Oravice (Skoruszyńskie Wierchy)

ATRAKCJE TURYSTYCZNE

Atrakcje turystyczne Górnjej Orawy

- **Zubrzyca Górna** – Orawski Park Etnograficzny
- **Orawka:**
 - Drewniany kościół św. Jana Chrzciciela (XVII w.) z polichromią („biblia pauperum” - biblia ubogich) przedstawiającą m.in. sceny z życia Jana Chrzciciela, Dekalog oraz herb nobilitowanych, orawskich rodów: Moniaków, Wilczków i Bukowińskich,
 - Grób polskich lotników z 1939r. (cmentarz przykościelny)

- Farbiarnia (XVIII w.)
- **Podwilk:**
 - Kirkut (zachowane 62 macewy, najstarsza z 1880 roku),
 - Murowany kościół św. Marcina (XVIII w.), wybudowany na miejscu zboru luterańskiego.
- **Lipnica Wielka:**
 - Murowany kościół św. Łukasza Ewangelisty (XVIII w.) wybudowany wg legendy za pieniądze babiogórskich zbójników (Legenda: „Pewnej nocy zbójnicy porwali proboszcza i zanieśli go związanego do swej zagubionej w babiogórskich lasach kryjówki. Leżała tam na łożu śmierci piękna córka harnasia. Po przyjęciu Wiatyku chora odzyskała zdrowie, a wypuszczony na wolność pleban wrócił do wsi z workiem pieniędzy, za które wybudował nowy kościół.”),
 - Stara kuźnia w przysiółku Murowanica
 - Na przykościelnym cmentarzu pochowany jest Piotr Borowy.
 - Metalowa figura Chrystusa z krzyża stojącego koło dawnego schroniska Beskidenverein na Babiej Górze (Przywarówka – poniżej szkoły)
- **Chyżne** – Parafialne Muzeum Regionalne (na plebanii) – zbiór polichromowanych figurek, szat liturgicznych, kolekcja obrazów o dużej wartości historycznej i artystycznej.
- **Kiczory** – stary młyn wodny
- **Kamienne figury przydrożne** z warsztatu białopotockiego (koło Twardoszyna) – znakiem rozpoznawczym jest para anielskich główek umieszczana na cokole figury. Najczęściej spotykane to Chrystus Ukrzyżowany, Matka Boża Bolesna (Pieta), Trójca Święta i św. Jan Nepomucen. Najstarsze: Pieta w Danielkach (1749), św. Rodzina w Lipnicy Wielkiej (1759).
- **Dzwonniczki loretańskie** (burzowe) – służące do odpędzania burzowych i gradowych chmur, ściąganych przez planetniki: Chyżne, Jabłonka, Lipnica Mała, Lipnica Wielka (Przywarówka, Skoczky i Murowanica), Kiczory, Zubrzyca Dolna i Górna, Danielki.

Najważniejsze atrakcje turystyczne Dolnej Orawy

- Zamek Orawski w Oravskym Podzamku (XIII w.) – przez wieki centrum administracyjne Orawy, obecnie siedziba Muzeum Orawskiego
- Horná Lehota – barokowo-klasycystyczny kasztel (XVIII w.)
- Tvrdošín – drewniany kościół (XV w.) Wszystkich Świętych – wpisany na listę UNESCO – jeden z 4 drewnianych, gotyckich, rzymskokatolickich kościołów Słowacji
- Leština – drewniany kościół artykularny (1689) – wpisany na listę UNESCO
- Istebné – drewniany kościół artykularny (1686)
- Dolný Kubín – muzeum i grób Hviezdoslava (cmentarz przy Al. Svobody)
- Vyšný Kubín – renesansowy (z przeróbkami) kasztel (XVII w.)
- Zuberec (Polana Brestová) - Muzeum Orawskiej Dediny
- Podbiel – tradycyjna, zabytkowa zabudowa drewniana z XIX i początku XX w. (rezerwat architektury ludowej) oraz ruiny Františkovej huty żelaza (XIX)
- Oravice – centrum sportowo-rekreacyjne Meander (baseny geotermalne, narty)
- Jezioro Orawskie - kościół Podwyższenia Krzyża (XVIII w.) na Slanickim Ostrovie, w którym znajduje się ekspozycja orawskiej sztuki ludowej (rzeźba i malarstwo)
- Klin - dwa pomniki: Jezusa i Jana Pawła II (wzniesienie Gura.) Wysoki na 9,5 metra, szeroki na 7,5 metra ważący 23 tony „słowacki Jezus” przypomina posąg ze wzgórz nad Rio de Janeiro.

CIEKAWOSTKI

- Dwa dzwony do kościoła w Orawce miał ponoć ufundować sam cesarz Ferdynand III w dowód uznania walki w obronie katolicyzmu.

- Cesarz Leopold I nobilitując rody Moniaków, Wilczków i Bukowińskich nadał im wspólny herb przedstawiający wilka trzymającego miecz i krzyż.
- Z Jabłonki pochodzi lider zespołu De Press – Andrzej Dziubek.

LITERATURA

Mapy

- „Podhale, Spisz, Orawa” – 1:50 000, Wydawnictwo Kartograficzne Polkart (obejmuje polską część Orawy)
- „Orava” – 1:100 000, Slovenska Kartografia (obejmuje całą słowacką część Orawy)
- „Orava – Beskid Żywiecki” – 1:50 000, Vojensky kartografický ustav (obejmuje północną część słowackiej Orawy)
- „Chočské Vrchy” – 1:50 000, Vojensky kartografický ustav (obejmuje południowo-zachodnią część słowackiej Orawy)
- „Západné Tatry – Roháče” – 1:50 000, Vojensky kartografický ustav (obejmuje południowo-wschodnią część słowackiej Orawy)
- <http://www.turistickamapa.sk/> - max. ok. 1:40 000, cyfrowa mapa turystyczna Słowacji
- <http://www.e-gory.pl/index.php/Mapy-online/> - cyfrowe mapy polskich Karpat, w tym polskiej części Orawy
- <http://mapy.mk.cvut.cz/list/data/Slovensko-Slovakia/Slovenske.Tatry> - kilka cyfrowych map poszczególnych części Orawy do ściągnięcia (poza tym kopalnia map z całego świata !)

Przewodniki

- „Orawa i Liptów. Po słonecznej stronie Tatr” Marta Duda, Magdalena Michniewska, Wydawnictwo Bezdroża, Kraków 2005 – jedyny całościowy przewodnik
- „Pieniny, Podhale, Orawa i Spisz” Stanisław Figiel, Zbigniew Ładygin, Wydawnictwo Pascal, 2007
- „7 dni na Orawie Polskiej” Zbigniew Ładygin, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa-Kraków 1985
- „Północna Słowacja. Przewodnik krajoznawczy dla zmotoryzowanych” Maciej Pinkwart, Agencja Wydawnicza InterFart, Zakopane-Łódź 1996
- „Orawa. Poznajemy Słowację” Daniel Kollár, Vydavateľstvo Dajama, Bratislava 1999 (wersja polska)
- <http://www.pinkwart.pl/slowacja/index.htm> - internetowa wersja (pełna i zaktualizowana w stosunku do papierowej!) przewodnika M. Pinkwarta „Północna Słowacja”

Strony internetowe

- <http://www.mount.cad.pl/> - strona poświęcona głównie Tatom, ale także Podtatrzu, zawiera m.in. dokładne omówienie orawskiej architektury
- <http://www.orawa.eu/> - strona Orawskiego Parku Etnograficznego w Zubrzycy Górnej
- <http://www.mcksokol.pl/> - strona opisująca etnografię małopolski, w tym Orawy
- <http://www.perfekt.krakow.pl/stroje/orawa> - kilka zdjęć strojów orawskich
- <http://www.orawa.turystyka.pl/> - garść informacji o Górnjej Orawie
- <http://www.onthesnow.sk/orava-zapadne-tatry/lyziarske-strediska.html> - strona z opisem orawskich ośrodków narciarskich (Słowacja)

- <http://www.slovakia.travel/intropage.aspx?l=5> - duży portal poświęcony Słowacji: przegląd regionów i ich atrakcji, aktualności
- <http://www.lipnicawielka.pl/> - strona gminy Lipnica Wielka